

Kõrboja peremees

A. H. Tammsaare

Kõrboja peremees

Saatesõna
Tõnu Õnnepalu

Esmatrükk eesti keeles:

A. H. Tammsaare
„Kõrboja peremees“
Kirjastus Maa, 1922

Kasutatud tekst pärineb
A. H. Tammsaare 1980. aasta „Kogutud teoste“
5. köitest, väljaandja Eesti Raamat.

Korrektuur Piret Klaus
Kujundanud Tõnis Kipper

Saatesõna © Tõnu Õnnepalu, 2018

ISBN 978-9949-85-319-9

www.tnp.ee

Trükitud AS Greif trükikojas

1

Võis kella seitsme, kaheksa paiku olla, kui Katku Villu aida-
lakas heintel ärkas. Küll tundis ta alles kehas unerammestust,
aga magada enam ei saanud: luis-kondes uimles mingisugune
magus valu, nagu ta seda oli tunnud paljude aastate eest, kui
ta oli mõelnud minna kalale, jahile või ühes teistega kuhugi kaugemale
metsa marjule.

Ja siis need linnud! Need laulsid, nagu nad Villu mälestustes kunagi
polnud laulnud. Nad laulsid aidaotsas kasvaval kasel, mille nõtkete okste
kahinat Villu arvas kuulvat, nad laulsid ka vana rohtaia teistel puudel,
vististi aial endalgi ja aiateivastel. Laulis lepalind, häälitises punaütt,
vilistas hiline kuldnokk, kelle esimene pesatäis nurja läinud või kes liig
hilja paraja pesapaiga leidnud; karjus rähn lähedal metsas, kukkus kägu,
silitsulitas linavästri, rökkasid isegi niisugused linnud, kelle nime Villu ei
teadnud, polnud kuulnudki, keda ta aga tundis nende laulust. Kuula, seal
kordab keegi iga natukese aja pärast: viiu-vii! viiu-vii! Kordab seda pisut
kähiseval, nagu mitmekordsel häälel, milles oleks nagu vaikne nukrus.
Villu ei oska seda häält millegagi võrrelda, vast ainult mõne lõõtsapilli
omaga, kui klahvidel sõel peal, aga ta teab, et sel linnukesel on roheline
kõhualune ja ta armastab suures metsas ja pikis puis elutseda, nii et ta
ainult harukorral heaks arvab Katku kaske lennata. Keegi teine linnuke
algab oma laulu seega, et ta paneb keelel võrisema ilusa r, vidistab siis
pika, pika ja keerulise loo ning lõpetab jällegi vältava r-ga, millele punk-
tina otsa vajutab t. Teda kuulates tuleb Villule meelde linnukese pruunikas
selg ja saba, mis niisama kakis püsti nagu sillerdav nokkki. Ja ta r...rtab
ning laulab, laulab ja r...rtab, nii et aina lust kuulata.

Villu tahaks täna kiita seda nimeta linnukest, kes armastab oma
pisitillukese pesa teha värskesse puusüldadesse, mis seisavad keset
raiestikku, kus valub kõrvetav päikene ja kus õhk on magus vaigulõh-
nast, Villu tahaks ise laulma hakata ja hõisata, nii et metsad ja hiied

kesk soid ja rabu vastu kajaksid. Villu tunneb täna siin aidalakas, et ka temas otsib laulu miski nimetu, mis tuleb ei tea kust, tuues aimamata rõõmu, kergust, peaaegu meeletust.

See on sama tundmatu, kes teda tänini ilmas ümber vintsutanud, teda jooma ja kaklema ajanud, temale kinnitanud, et ühes või teises neiu hääles, ühes või teises pilgus, ühes või teises juuksepalnikus on õndsus ja igavik. Tema, Villu, on seda tundmatut ikka uskunud, on uskunud ja usu pärast kõik mängule pannud, nagu viimane kordki, kui ta võitles kümnekonnaga ja sattus vangimaja tappide ja tabade taha enam kui terveks aastaks.

Eile õhtupooliku sai ta vabaks, sõitis linnast välja ja jõudis öösel koju, kus ta aidalakka magama puged, ilma isa või ema äratamata, tühja kõhuga ja rusutud meelel. Aga täna ärgates on ta rõõmus, isegi ei tea mispärast. Kuulab kase kohinat ja rõõmustab, kuulab lindude laulu ja rõõmustab veel rohkem. Ta võib kuulata, nagu poleks ta kellelegi teibaga pähe löönud ja nagu poleks ta vangis istunudki.

Ka Neero võttis ta öösel vastu, nagu poleks ta kellelegi kunagi küüne-musta väärtki kurja teinud, haugatas paar korda ja tuli siis niuksudes juurde, kargas najale püsti, liputas saba, lakkus käsi. Vististi magab ta praegu aidavahe väravate ees ja ootab tema, Villu, mahatulekut. Ainult inimesed, nendega on teisiti, need muidugi ei anna andeks, ei unusta niipea, sest Villu on tõstnud käe inimese vastu, kel oli puss peos. Ema vast ei ütle küll midagi, aga tema silmad tõusevad kahtlemata vett täis, kui ta Villut näeb. Ainuke, kelle silmist ta ehk võltsimatut õnne loeb, oleks Eevi oma pojaga, sest tõepoolest istus Villu ju tema pärast kinni: Eevi silmade pärast istus Villu vangis. Eevi on esimene naine, kelle pärast Villu kinni pidi istuma, teised on kaasa toonud ainult kas tühjad tülid või meeletu joomise. Villu isegi ei tea miks, aga alati, kui tal tegemist on olnud naistega, on pidanud ta jooma ja kaklema, muidu satub ta väga harva teistega pahuksisse.

Villu mõtteid segas aidaukse kriiksumine ja ema hääl, mis ütles:

„Noh, Neero, mis siis sinu arusse täna on läind, et sa aina aidavahe väravate ees kükitad? Kas sul paremat paika ei ole?“

Emä sõnad äratasid tema enda kui ka koera vastu õrnushoo Villu südames. Ta oleks tahtnud hea olla ühele kui ka teisele. Ta oleks tahtnud,

et ema oleks võinud oma poega vastu võtta, nagu võttis see karvane neljajalgne, kes ei tunnud peale rõõmu nähtavasti midagi muud.

Emal läks aita, kohmitsetes seal midagi; vististi löikas ta tünnist liha, et hommikusöögiks küpsetada. Aidast välja tulles ja ust lukku keerates rääkis ta uuesti koeraga, kutsus teda endaga toa juurde kaasa. Aga kui see sõna ei kuulunud, tõusis emas mingisugune kahtlus, mispärast ta aidavahe väravate ette läks, seal veidi aru pidas, siis need avas, aitade vahele sisse astus ja ülespoole küsis:

„Villu, ega sina ometi lakas ole?“

„Mina,“ vastas Villu nagu patukahetseja süüalune.

Nüüd nagisesid redelipulgad, ja kui Villu istukile tõusis, nägi ta ema pead üle laka-ääre kerkivat, parem käsi redelisamba otsas, pahemas taldrik pekikildudega tänase suure püha roaks.

„Mõtlesin ja mõtlesin, et mis see koer ometi seal aidavahe väravate ees istub. Arvasin pärast, et ehk oled sina, sinu aeg pidi ju neil päevil täis saama ja näe, eks olegi,“ rääkis ema ja tema silmis ega hääles polnud mitte pisaraid, ainult rääkimine oli imelikult vaikne nagu mõnel suurel, kallil pühapäeva hommikul kunagi. „Millal nad su lahti lasid?“ küsis ema lõpuks.

„Eile, kella viie paiku,“ vastas Villu.

„Veel eile õhtul oli meil vanamehega sinust juttu,“ tähendas ema.

„Mis isa ütles?“

„Mis ta siis ikka pidi ütleva. Ütles, et ehk võtad nüüd ometi aru pähe.“

„Ema, usu, aru on mul juba ammu peas, aga see ei aita, mõnikord ei aita see midagi.“

„Oled liig kange, sellepärast. Tahad kõigist üle olla.“

„Ah, mis kange või,“ vastas Villu kärsitult, „aga kui mees oled, siis löö rusikaga, ära tule pussiga jändama, see ajab südame täis. Kui ma selle peale tagasi mõtlen, mis oli, ja kui mõtlen, et Künka Otto elaks ning kiige all uuesti pussiga minule kallale tikuks, siis, usu, ema, võiksin talle, seale, veel kord teibaga pähe valada ja läheksin uuesti istuma kas või veel pikemaks ajaks.“

„Mis sa nüüd ikka niisukest juttu ajad, said alles eile lahti ja täna kallid pühapäeva hommik,“ manitses ema. „Ära mine nende hulka, ära

mine külakiigele, nad ei kannata sind, sa oled neist tugevam, meeldid tüdrukutele rohkem kui nemad. Hoia neist eemale, muidu saad ise õnnetuks ja ka teised.“

Viimastes sõnades helises vaikne palve ja kaebtus.

„Mis Eevi teeb?“ küsis Villu.

„Mis ta ikka teeb, mis tal teha ongi,“ vastas ema, ja nüüd näis Villule, nagu tekiks vanainimesel nutuvõru suu ümber. „Eevi on nüüd ilmaaerus, elab ema saunas, õmbleb, kedrab, kujub, teeb kõik, mis pihku puutub, et iseend ja oma last toita ning katta. Näeh, mina andsin teisele mõned hilbud, need, mis sinust kirstu nurka järele jäänd, paar mähet ja vöö, nuttis teine, vaeseke, vastu võttes. Aga poiss on priske ja terve, ema ise ütleb, et isasse.“

„Siis Kõrbojalt aeti teine ikka ära?“ küsis Villu.

„Ega teda just aetud, aga eks ta olnd ikka nii. Vana Rein ise, ega see suurt midagi ütle, aga eks va Madli, ega tema hingerahu and, niikaua kui tüdrukul põlnd muud, kui katsus, et tulema sai. Eks nende meeled olnd muidugi haiged, et sa selle püssiloksiga mööda nende metsa tõmbasid, ja pärast leidsid nad veel selle viinaajamise koha ka üles. Sind ennast ei saand nad kätte, närised siis vaest tüdrukut. Ja mis ta oleks pidandki seal tegema või kudas olema, põlnd tal ju oma nurka ega kedagi, ainult teiste tõmmata ja tõugata, poiste-tüdrukute naerda ja nökkida. Või temast täit töötegitjat ikka oleks saand. Ema juures on tal muidugi parem. See ju ka toriseb, aga oma ema on ikka oma ema, toriseb ja lepib, siunab ja armastab. Nutab ja õnnetu teine, et just tema tütar seda teed pidi minema.“

„Mis ta's nii nutab, ega see Eevi igaveseks sinna jää,“ ütles Villu.

„Ema asja nüüd! Eks tal ole ka mure oma lapse pärast. Sina istusid ju kinni.“

„Ah jaa, see pagana kinni!“ hüüdis Villu. „Aga tead, ema, mu kõht on tühi, olen eile lõunase söögiga, vangimaja keretäiega.“

„Armas aeg!“ lausus ema kohkunult. „Kus mu aru oli, oleks võind isegi arvata, et ega sa ju pulmapeolt tulnd.“

Ta hakkas hädaliselt mööda redelipulki oma lihataldrikuga alla minema. Äkki peatus ta, astus uuesti ühe pulga kõrgemale, nii et ta poja nägu ulatus nägema, ja ütles vaikselt, alandlikult ning paluvalt:

„Tule alla, räägi ka isaga. Ära sa temaga aga pahuksisse mine. Kui ta sulle midagi ütleb, ära vastu haugu, tal on ju õigus öelda, tead isegi, vana inimene. Ega temalgi kerge ole. Kudas ta tööd on saand rügada, kaevab pihta ja voolmeid, laseb mind näppida, aga paljuke siis minu käed suudavad.“

Ema läks. Neero saatis teda poole teeni, nina püsti lihataldriku poole, tuli siis aitadevahele tagasi Villut ootama. Ja kui see lakast redeli otsa juurde ilmus, et maha ronida, hakkas koer rõõmu pärast hüppama ja kilkama.

„Oota, vennas, las tuleb noore linnu aeg, küllap me siis kahekesi jälle lähme,“ rääkis Villu koera lohutades ja laskis teda oma käe järele üles karata.

Isa oli rohtaias, uitas siin päikesepaistel marjapõõsaste vahel. Poega nähes jäi ta seisatama, ilma et sõnagi oleks lausunud.

„Tere, isa!“ hüüdis Villu üle värava aeda.

„Tere, tere,“ vastas isa üsna heatahtlikult. „On nad ometi kord su välja lasnd.“

„Jah, seks korraks küll,“ vastas poeg.

„Või seks korraks,“ osatas isa. „Kas oli veel vähe, aru veel pähe põle tulnd?“

„Isa, mina arvan, Katku Jüri poegel põle kummalgi parajat aru. Juhanil oli teda ühtpidi liiga, minul teistpidi,“ arvas Villu.

„Juhan oli mees,“ ütles isa rõhutades, millest Villu järeldama pidi, et ta teda mitte selleks ei pea.

„Õige, isa, Juhan oli mees, aga ta langes lahingus, sai küll risti, aga langes ometi ja sinul pole sellest ristist sooja ega külma. Mõni teine oleks ristist ilma jäänd, aga oleks oma terved luud-kondid koju toond.“

„Noh, sinul on nad, jumal tänatud, alles terved, ainult see silm...“

„See silmgi on sellepärast, et olen Katku Jüri poeg. Mõni teine põleks nii hooletult oma silmaga ümber käind. Aga kes teab, ehk oli hea, et mul teine silm puudus, muidu oleks ühes Juhaniga läind: oleks toond sulle risti ja oleks ise tulemata jäänd.“

„Sina oleks tagasi tulnd,“ kinnitas isa.

„Käsitult või jalutult, nõnda võib-olla.“

„Ükskõik, kudas, aga tagasi oleks tulnd. Sinu peale ei hakka ühegi hammas. Kuule, ütle poeg, kas sa kinni istudes sugugi targemaks oled läind või ikka endine?“ küsis isa üsna otsekoheselt ja südamlikult.

„Isa, seda on raske öelda, aga üht õppisin ma: tööd tegema, hommi-kust õhtuni tööd, logelemata, aega viitmata. Oli igav ja nõnda õppisin tööd tegema,“ seletas Villu niisama otsekoheselt isale vastu.

„Kui see ometi nõnda oleks,“ lausus isa. „Näe, mina upun töö sisse ära, ei jõua ega jõua vastu saada. Tuleb sõnnikuvedu, tuleb kesaküundmine, heinariistad tahavad joonde seada, kõik on ripakil ja lagund.“

„Küllap mina sõnniku välja käristan ja kõik joonde ajan, ära muretse, isa,“ trööstis Villu.

Nõnda olid mehed meeste viisil rääkinud ja nüüd tundis Villu korraga, et tema on täisõiguslisem Katku Jüri ainuke poeg kui kunagi enne. Ta läks tuppa ema juurde, kes säriseva panni lõhnas kanamune katki koksis, et neid kausis läbi peksta ja siis pannile rasva sisse lihakildude vahele kallata vangist tulnud pojale magusaks vastuvõtte-roaks.

„Ema, anna mulle puhas pesu, lähen järvele ja ajan linna tolmu kehalt maha,“ ütles Villu.

„Kas vesi pole veel külm?“ küsis ema hoolitsevalt.

„Tühja kah, käib minule küll. Karastab!“ vastas Villu.

Ja emalt pesu saades ning laudilt seebitükki kahmates tormas poeg uksest välja.

„Ära sa kauaks jää, toit jahtub ära!“ hüüdis ema talle järele, mille peale poeg midagi vastas, ilma et sõnad oleksid ema kõrvu ulatunud. Ta nägi ainult, et Villu kui poisike läbi värava metsa poole jooksis, Neero kilgates ja haukudes ees. Sellest jooksust tundis ema oma poja: ikka seesama tuulepea, ikka seesama läbematus nagu aasta eestki, võiks oma teisegi silma metsas pimedaks joosta. Vististi ei jäta ta oma jooksu pimedast peastki.